

Եթէ Վարդգորն այն Լուսաւորիչ՝ այսպէս պատուելի և մեծ կը ցուցնէր Լճա-
կունեաց անունը , ո՞վ իրեն որդիքներէն պիտի համարձակի պատի սեպել... Իսկ
մենք որ կրկին յարգող ենք Լստուծոյ կարգաւորութեանց՝ թէ առանձինն մտա-
ծելով և թէ իր ազգերնու վրայ ըրած տնտեսութիւնը քննելով , կրկին ալ պարտք
մը կը սեպեմք հոս՝ թէ իրեն երախտագիտութեան համար , և թէ մեր կողմանէ
ալ Լճակունեաց քսանդարեան տարեդարձին նուէրք մը ընելու , քիչ մը տեղեկու-
թիւն տալ նոյն ցեղին սկզբնաւորութեանը , մեր մէջ թագաւորելուն և վերջին
վիճակին , անոնց՝ որ ահամայ զուրկ են մնացեր իրենց ազգին պատմութիւնն ալ
գիտնալէն , բայց եռանդուն սրտով կը միաբանին թէ մեզի և թէ ամէն բարե-
նպատակ ազգասիրաց հետ՝ երախտեաց և յիշատակաց պարտքն կատարելու ի
տարեդարձի ԵՐԿԱԶԱՐԵԿԻՆ ԼՐԱԿԱՌԻՆԵԱՅ :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Լստային վիպասանութիւն :

Բ .

ՍԵՐԸ յիշած Հայկական վիպասա-
նութեանց պէս պէտք է որ ուրիշ շատ
վիպասանութիւններ ալ երգուած ըլ-
լան հին Հայաստանին մէջ . բայց մը
են հիմայ այնչափ երգերը . ինչ պատ-
ճառով բոլորն ալ կորան . — Սէկ պատ-
ճառը աս է որ զրով չէին գրուած շա-
տը , կամ քիչ օրինակ կար , հապա եր-
գով ազգէ ազգ կ'անցնէին . անոր հա-
մար երգը խափանուած ատենը՝ բոլոր
խափանեցան : Իսկ երկրորդ պատճառն
է՝ աս երգերուն ալ , մնացած հեթա-
նոսական գրուածներուն ալ խափանիլը՝
Լուսաւորչայ և Տրդատայ հրամանաւ ,
ազգին ի քրիստոնէութիւն դարձած
ատենը . որ չըլլայ թէ նորէն հին կրօն
քի և հին թոյլ սովորութեանց դառ-
նան . գիտնալով որ կրօնքի՝ և՛ սովորու-
թեանց մէջ Հայք շատ կամապաշտ
են , երգ ալ շատ կը սիրեն . իրաւ այս
արդեւքը մեր գրականութեան մեծ
ֆնաս բերաւ , բայց առանց անոր յամառ
և անկիրթ ժողովրդեան կանոն դնել

չէր ըլլար . ինչպէս յայտնի կ'երևնայ
անկէ ալ , որ երբ թուրքային հաւատքէ՝
մէկէն իրենց հին աւանդութիւնները
կը փնտռէին . ինչպէս որ ըրին մեծին
Սերսեսէ առաջ Տիրանայ ատեն . “Վե-
” գերեալ մաշէին... ի հնութիւն
” հեթանոսութեան սովորութեանց..
” և զիւրեանց երգս առասպելաց զՎի-
” պասանութեանն սիրեցեալք ի փոյթ
” կրթութեանցն և նմին հաւատա-
” ցեալք և ինոյն հանապազորդեալք :

Լսանկ ալ յաջորդ դարուն մէջ երբոր
Սասակ կը ջանար քրիստոնէութիւնը
վերցնել Հայաստանէն՝ դարձեալ մնա-
ցած հին երգերը դուրս հանել սկսաւ .
“Քաղցրացուցանէր ոմանց զկարգս
” երաժշտութեան և զՎրդս հեթա-
” նոսականս ” : Երեսոյս այսպիսի
հակառակադէր հոգւոյ ջանքը աւելի
պատճառ եղաւ որ այն մնացորդներէն
ալ գտածնին ջնջեն Սարգանանք և
Վահագեանք : Իսկ Հայաստան Պար-
սից վտանգէն անցնելէն ետեւ , ալ
կրօնքին մէջ հաստատուեցաւ , վախ
չկար վիպասանութիւններէն . բայց ե-
կու նայէ որ ամբողջ գրած վիպասանու-
թիւն մ'ալ չկար , վասն զի Պարսիկ-
ներն ալ ջանացին Հայաստանի մէջ զը-
տած գրքերնին ջնջել . սակայն որով-
հետեւ գեռ տեղ տեղ կը լուսնին անոնց
մէ երգեր , մանաւանդ Վողթնեաց կող-
մը , ինչպէս Խորենացիէն բերած վը-

կայութիւննս կը ցուցնեն , կրնար (կ)արգմանչաց մէկը ժողովել հնուցմէ մնացածը և իրմէ վերջիններուն ալ աւանդել . այս բանս ըրած են թէ չէ՛ մը գիտեր . բայց այս յայտնի է որ կամ առանձին հաւաքմունքով կամ պատմութեանց մէջ բերելով՝ վերը յիշած վիպասանութիւններէն ոմանք կամ մէկ մասը ինչուան (կ)ագիտորութիւն ատեն կամ գոնէ համամայ ատեն կային :

Ինոնցմէ վերջը ինչ եղան . — քանի գնաց անանկ գրուածները աւելի ծածկուեցան . վասն զի առաջ ալ առատալէ բաներու կարգ դրուած թողուած էին . (Ի)րակացւոյն պէս , համամայ պէս , (կ)ոմայ Լըծրունւոյն պէս , (կ)ագիտորութիւն պէս մարդիկ պէտք էին որ ամէն խորշ և անկիւն փնտռեն , և հին յիշատակներ դուրս հանեն . դժբաղդաբար քանի գնաց՝ կարգալ գրելն միայն վարդապետներու , տէրտէրներու համար կարծուեցաւ . աւելի դժբաղդութեամբ՝ ասոնցմէ շատն ալ սաղմոս ու աւետարան , մաշտոց ու շարական միայն կը ճանչնային . իսկ աւելի ուսումնասիրներն սուրբ հարց գործքերը կ'օրինակէին , քիչ անգամ պատմական բաներ . մէկալ կողմէն ալ հոռմըներուն հետ վիճաբանութիւն ընելէն և գրելէն , և նաև մէկմէկու հետ կ'ուրեւնէն ատեն չէր աւելնար ազգային աւանդութիւններ և վիպասանութիւններ փնտռելու : (կ)երևս բաղդով մը ինչուան այսօրուան օրս ալ անանկ գրուածքներէ կտոր մը՝ հին վանքի մը անկիւն , կամ գերեզմանի մը մէջ կեցեր է , բայց ո՞վ մտածեր է ետեւէ ըլլալ ու գտնել զանոնք . . .

(կ)է որ ինչուան հիմայ մտածուած չէ , հիմայ պէտք է մտածենք , որ ազգերնու յառաջադիմութիւնը կը տեսնեմք և կը փափագիմք հնարք գտնել ու ծաղկեցնել . ահա մեծ հնարքներէն մէկն ալ է ազգային վիպասանութիւն մը հանելու ու ազգին սիրտը կանգնելու և քաջալերելու աշխուհան մտածմանց և գործոց . ամէն ազգի սկիզբն ալ , ինչպէս նախ յիշեցինք , ա-

սանկ երգերով քաղաքականութեան եկեր է . ով որ ազգային վիպասանութիւն մը ունի՝ անկիայ ազգային պարծանք մ'ալ , ազգային մխիթարանք մ'ալ ունի . ով որ չունի , կրնամք ըսել՝ թէ սրտի կողմանէ պակասութիւն մը ունի : (կ)րեմն ինչ պէտք է ընել . — աս երկուքիս մէկը . կամ հին վիպասանութիւն մը գտնել , կամ նորէն ստեղծել : Վտնելու համար պէտք է հայաստանի ամէն ծածուկ ծոցերը երգունցընել , թէ վանք , թէ եկեղեցեաց պահարանք , թէ գերեզմանք և թէ աւերակք . երթալու է մանաւանդ լեռնոտ կողմեր , ուր որ անխառն է հայոց բնակութիւնը ուրիշ ազգերէ . հին երգերը լեռանց մէջ ծնան , անոնց արձագանքները դեռ պահած կ'ըլլան քանի մը ձայն . հարիւր տարի չկայ որ Լնգղիացիք (կ)ովտիոյ լեռներուն ձայներէն ժողովեցին իրենց 1400 տարուան (կ)արդերուն երգերը . (կ)որենացին և (կ)ագիտորութիւն հազար տարուան հայ երգերը կը լսէին . մենք թէ որ 2000 տարուան պիտի լսենք՝ չտարակուսինք , վասն զի երգերը լեռներուն ձայներուն պէս կը հիննան առանց ծերանալու . և ինչո՞ւ զարմանանք , երբոր կը տեսնանք որ (կ)ահագնի երգերուն ատենուան հայոց սովորութեանը պէս , հիմայ ալ հայեր կան (կ)ուսաց և (կ)արսից հայաստանին միջոցը և (կ)րդաստանի կողմանք , ուրնք թէպէտ և խեղճ և աղքատ , այլ իրենց նահապետական քաղաքավարութիւնն ունին , խաղաղակեաց մանր իշխաններով , որոնց իշխանութիւնը միայն գեղերու , գաշտերու և լեռներու վրայ է : (կ)է որ ամէն ջանք ընելով ալ բաւական բան մը չգտնանք , երկրորդ հընարքին դիմենք :

Եւս հնարքը իրեք կերպ վիպասանութեամբ կ'ըլլայ . մէկ մը հոմերոսի և (կ)իրգիլի պէս մէկ ազգային երեւելի դիւցազն անձ մը և մէկ դիպուած մը վիպասանելով , զոր օրինակ հայկ և հայոց սկզբնաւորութիւնը (կ)ելայ յաղթելով , կամ Լըամ և հայոց տէրութիւնը նորէն զօրացնելը , կամ Տիգրան և (կ)ա-

- ,, Ծափս հարկանելով
 ,, Եւ կաքաւեն յողով,
 ,, Եւ մանա առնեն պար գալով,
 ,, Եւ ճօճեն ճեմելով,
 ,, Եւ տափս 1 հարկանեն ծնծայքով,
 ,, Եւ խաղս խաղան թատերով,
 ,, Զանգաման շարժեն խնձերով,
 ,, Աւաջս յօրինեն ճոխ երգով, :

Այս երրորդ կերպով բայց ծանր
 ոճով նոր ատենս ալ գրուածքներ կան,
 նաև երկրորդ կերպին մօտ կարճ վիպա-
 սանութիւններ . բայց անոր երկայն և
 ծանր կերպովն ալ մեր օրերը առաջին
 անգամ վիպասանութիւններ ընծայեց
 Սանեցի կամ Սանանդեցի Տէր Յով-
 հանէսն Սիրզայեան, Սիի Դար և
 Սրիփիան կոչած վիպասանութեամբ .
 որոնց ետքինը կրնար առաջին կերպին
 կարգն ալ անցնիլ, թէ որ հեղինակը
 ինչպէս ինքն ալ կը խոստովանի՝ Սգա-
 թանգեղոսին պատմական ոճը բռնած
 և գրեթէ զնոյնը ոտանաւորի դարձու-
 ցած չլլար, տեղ տեղ համառօտելով
 և տեղ տեղ բանաստեղծութեամբ
 զարդարելով . առաջինը որ հին քերդո-
 ղաց մէջ առակ եղած ոսկեղէն դարուն
 հայաստանին մէջ ըլլալը կը ցուցնէ
 հայկէն ինչուան Արամ, նոյնպէս եր-
 կրորդ կերպի վիպասանութիւն է՝
 Սոնց վրայ՝ հոս այսչափս ըսենք՝ որ
 կրնային մեր առաջարկած փափագին
 խիստ յարմար գալ, թէ որ գրուածքին
 ոճը հիւսուածքին պէս պարզ ըլլար և
 անսովոր բառերը պակաս, որով արդէն
 մեր մէջ գրող լեզուն չգիտցողներուն
 հետ քիչ գիտցողներն ալ անօգուտ կը
 մնան . և թէ որ երկայն վարդապետա-
 կան և ասպցուցական տուններուն տեղ՝
 աւելի վառիչ և զուարճացուցիչ և յան-
 կարծական իմաստներ և թռիչներ ըլ-
 լային, Սակայն Սանանդեցին արժանի
 պիտի ըլլայ միշտ գովութեան և պար-
 ծանաց թէ իր առաջնութեանը հա-
 մար, թէ անանկ գեղեցիկ նիւթեր
 ընտրելուն, և թէ առաջնութեանը

1 Թմբուկ . Թեփ :

2 Հեղինակը որ ինձի՛՛՛նին կը հետևի այս
 կարծեացս և հնութեան նկարագրութեան մէջ,
 անոր գուշակութիւնն ալ կատարելու զած է գործ-

հետ բաւական ուժով ու ոճով, շարա-
 դրութեամբ ու բանաստեղծութեամբ
 գրելուն համար :

Հ . Ղ . Մ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Շէկ :

ՀԱՆՃԱՐԵՂ մարդիկ ամէն ատեն
 գովուեր և իրենց զարմացողները ունե-
 ցեր են աշխարհիս վրայ . բայց հանձա-
 րը անմահացընող և հաստատուն և ան-
 կապուտ փառք մը տուողը՝ անոր լաւ
 կերպով գործածութեան եղանակը ե-
 ղած է, որով ոչ միայն մարդուս զար-
 մանքը՝ այլ նաև անոնց իրաւացի գո-
 վեստն ու մեծարանքը ընդուներ են
 այնպիսի հանձարոյ տէր եղող մարդիկը,
 աւելի անոր համար որ իրենց վախճանը
 լաւ ճանչնալով՝ հեռու եղեր են այն
 բազմապատիկ կրքերէն, որոնք ոչ եր-
 բէք գովելի եղեր են : Հանձարեղ մար-
 դիկ իրաւ է որ շատ երեւցեր են աշ-
 խարհիս վրայ, բայց այս երկու կատա-
 րելութիւնս մէկտեղ ունեցողք՝ սակա-
 ւաւորք . և այն քիչորներուն մէկը
 կրնանք սեպել արժանապէս նաև Շիւ-
 լէն գերմանացի մեծանուն քերթողը,
 որուն վարքը և իրեն գրուածոյն ալ մէկ
 ճաշակը ուզեցինք ընծայել բանասիրաց :

Փրեդերիկոս Շիւլէն ծնաւ Սիւր-
 թեմպերկի իշխանութեան Սարսափս
 քաղաքը յամի 1759, նոյեմբեր ամսոյն
 10^{ին}, աննշան ծնողաց զաւակ : Հայրը
 զինուորական վիրաբոյժ մըն էր, իսկ
 մայրը ընտիր ախորժակ և մասնաւոր
 բանաստեղծութեան սէր ունեցող ըլ-
 լալով՝ ջանացաւ որ իր որդւոյն սրտին
 մէջ այն ազատական արուեստին սէրը
 մոցընէ . ուստի տղայ հասակէն ձեռքը
 տուաւ քանի մը գերմանացի բանաստեղ-

քով . հայաստանի Հնախօսութեան Ա հատորին
 մէջ, երես 282 կ'ըսէ ինձի՛՛՛նին . “ Յայտ հա-
 ,, ռիւրեմեան ժամանակի է Ոսի Դար, այնչափ
 ,, հռչակեալ և գովեալ առ նախնի բանաստեղծո-
 ,, որ և յաւուր միում նաև ի մերոց բանաստեղծից
 ,, նկարագրեցի երգովք՝ իբրև զքնիկ բնակչաց
 ,, մերոյ աշխարհին , :